

УДК 631.11: 330.111.4

Д. А. Міщенко,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства, КПУ

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Метою статті є обґрунтувати підходи до реалізації стратегії зростання ефективності сільськогосподарських підприємств виходячи з системи управління розвитком виробничого потенціалу.

Approaches are led to to realization of strategy of growth of efficiency of agricultural enterprises coming the control by development of production potential system from.

Ключові слова: ефективність, конкурентоспроможність продукції, продовольча безпека, ринковий механізм, сільськогосподарське підприємства, стратегія.

ВСТУП

Головним напрямом підвищення ефективності виробництва в сільськогосподарській промисловості є впровадження та використання ринкового механізму господарювання, який передбачає формування дієвих важелів та стимулів, що впливають на її розвиток. Як свідчить світовий досвід, ринковий механізм господарювання сприяє досягненню високих темпів економічного і соціального розвитку, ефективного використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, прискоренню науково-технічного прогресу, підвищенню рівня життя населення тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховуючи важливість проблем формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, їх вирішенню присвячені наукові праці багатьох учених і практиків. Вагомий внесок у їх розробку внесли такі зарубіжні та вітчизняні учені-економісти: А.М. Абашина, В.Г. Андрійчук, Л.Н. Братнікова, Н.М. Внукова, В.Д. Газман, П.І. Гайдуцький, О.Ф. Гриценко, М.Я. Дем'яненко, М.І. Кісіль, М.Г. Лобас, В.Л. Осецький, Г.М. Підлісецький, Л.Н. Прилуцький, П.Т. Саблук, Р.П. Саблук, І.К. Тальє, А.М. Турило, Є.В. Хабатова, Г.В. Черевко та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтувати підходи до реалізації стратегії зростання ефективності

сільськогосподарських підприємств, виходячи з системи управління розвитком виробничого потенціалу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Найважливішими галузевими особливостями, що визначають специфіку формування ринкового механізму господарювання в сільському господарстві, є [1, с. 57]:

- неможливість заміни та особлива важливість галузі у вирішенні проблеми продовольчої безпеки країни;
- високий рівень собівартості продукції;
- специфічний характер виробництва, що виявляється в значних обсягах виробництва продукції, яка швидко псується і вимагає стислих строків її зберігання та реалізації;
- застаріла матеріально-технічна база.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва як в областях, так і в Україні в цілому слід очікувати за умов врахування внутрішньогосподарських резервів на конкретних підприємствах. Суттєві відмінності між різними сільськогосподарськими підприємствами спричиняють певний рівень узагальнення шляхів підвищення ефективності. Характер впливу техніко-технологічних, організаційно-економічних та соціально-економічних факторів на ефективність господарської діяльності, однакових для всіх підприємств, дає підстави для узагальнення джерел задіяння резервів.

Основними шляхами задіяння внутрішньовиробничих резервів сільськогосподарських

підприємств та підвищення ефективності їх виробництва є покращення використання виробничого потенціалу, а також кількісне та якісне оновлення основних фондів. Підвищення рівня ефективного використання основних засобів є першочерговим завданням усіх без винятку сільськогосподарських підприємств України в цілому. Це особливо актуально на сучасному етапі, коли оновлення основних засобів гальмується відсутністю власних коштів підприємств та обмеженими можливостями щодо залучення позичкового капіталу [3, с. 96].

Виявлені в результаті економічного аналізу резерви дозволяють відмітити наступні шляхи їх впровадження:

— забезпечення високого технічного рівня обладнання шляхом регулярного проведення їх як технічного обслуговування, так і своєчасного оновлення;

— впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції;

— забезпечення сільськогосподарських підприємств сировиною шляхом маркетингового дослідження ринку та вибору оптимальних каналів доставки і реалізації готової продукції;

— створення виробничих запасів у обсягах, що забезпечують безперервний процес виробництва з мінімальними витратами як на їх транспортування, так і на зберігання;

— впровадження прогресивних форм організації праці, що дозволить ефективно використовувати як засоби, так і предмети праці.

Значним резервом підвищення економічної ефективності функціонування сільськогосподарської промисловості є розширення асортименту продукції шляхом впровадження різних форм комбінування виробництва.

Використання резервів підвищення ефективності сільського господарства, обумовлених впливом соціально-економічних факторів, вимагає здійснення заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці. Основними шляхами підвищення продуктивності праці є підвищення кваліфікації персоналу, пропаганда передового досвіду в питаннях організації виробництва, сучасних досягнень науки та техніки [2, с. 67].

Формування сучасного ринку сільськогосподарської продукції вимагає впровадження широкого кола заходів, одним з яких є вдосконалення економічних взаємовідносин всіх ланок АПК. Сільське господарство має стати основним інтегратором і організатором процесу виробництва шляхом регулювання через рин-

ки продовольчих товарів структури виробництва сільськогосподарської продукції, її обсягів, якості та асортименту [6, с. 98].

Світовий досвід показує, що сільськогосподарські підприємства є інтеграційною основою ефективного розвитку виробництва продовольства, вони виконують основні функції щодо налагодження сталих, взаємовигідних з економічної точки зору, міжгалузевих виробничо-технологічних та соціально-економічних зв'язків. Крім того, вони виступають організаторами та інтеграторами системи міжгалузевих процесів з випуску продукції та задоволення потреб населення в продуктах харчування.

На сучасному етапі розвитку АПК взаємовідносини між його ланками мають переважно конфронтаційний характер. Існуючі протиріччя між сільськогосподарськими і переробними підприємствами, підсилені невиваженими заходами державного регулювання та нерозвинутим ринковим середовищем, погіршують показники соціально-економічної ефективності їх діяльності, що вкрай неприпустимо, з огляду на виняткову роль АПК у становленні національної економічної та продовольчої безпеки. Проблема ускладнення взаємовідносин між різними сферами АПК значною мірою обумовлена макроекономічними факторами і її вирішення є прерогативою центральних та місцевих органів управління (виконавчої влади).

Вирішення питання вдосконалення економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками і переробною промисловістю вимагає тісної взаємодії центральних, місцевих органів виконавчої влади та самоврядування з метою поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами виробників, ефективного використання їх природно-ресурсного, трудового та виробничого потенціалу.

Аналіз дії зовнішніх організаційно-економічних факторів та взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками та переробними підприємствами показує, що основні протиріччя між ними виникають у питаннях ціноутворення на сировину та виконання договірних зобов'язань. Основними наслідками даних протиріч є диспаритет цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією, від якого потерпають сільськогосподарські товаровиробники, прибутки яких не забезпечують умов для розширеного відтворення виробництва, а також криза неплатежів, що була характерною для минулого десятиріччя, яка ще більше погіршує фінансове становище сільськогосподарських підприємств [5, с. 88].

Відсутність виваженої державної політики

та монополістичний тиск з боку державної заготівельної організації стосовно формування цін на сировину в умовах нестабільної економіки погіршило стосунки між виробниками зерна та переробними підприємствами. Так, зернопереробні підприємства ДАК "Хліб України", використовуючи своє монополістичне становище переважно у власних інтересах, посилюються на програму державних закупівель, приймають суб'єктивні рішення щодо строків, оплати, умов переробки та зберігання зерна, створюючи при цьому дефіцит сировини для сільськогосподарських підприємств.

Вищезазначені проблеми негативно впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств і примушують створювати власні зернопереробні потужності та будувати зернохосвища. Однак це породжує додаткові витрати і призводить до зменшення рівня прибутковості хлібозаводів.

Основною причиною протиріч у взаємовідносинах між сільськогосподарськими підприємствами і переробною промисловістю є нестабільність аграрного ринку. Зниження рівня основних економічних показників супроводжує діяльність підприємств в умовах невизначеності, нестабільності й ризику. Суб'єкти господарювання знаходяться під негативним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що, в свою чергу, не дозволяє задіяти внутрішньовиробничі резерви щодо підвищення ефективності виробництва. Відсутність чітких стратегічних цілей та орієнтація на тимчасові вигоди руйнує встановлені зв'язки у всіх сферах АПК.

Основним шляхом вирішення вищезазначених проблем, на нашу думку, може бути створення професійних та міжпрофесійних об'єднань в агропродовольчому комплексі.

Згідно з проектом Закону України "Про професійні та міжпрофесійні об'єднання в агропродовольчому комплексі" під агропродовольчим комплексом розуміють "сукупність галузей, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, транспортування, переробку, оптовий збут, роздрібну торгівлю, сервісне обслуговування" [4, с. 50]. Тобто саме об'єднання сукупності зазначених галузей економіки може бути визнано як міжпрофесійні організації задля захисту інтересів товаровиробників комплексу.

Основною метою об'єднання всіх галузей, задіяних в агропродовольчому комплексі, має бути впровадження сучасних правил щодо конкуренції та прозорості ринків сільськогосподарської сировини та продукції її переробки для задоволення внутрішнього попиту та ство-

рення умов для експортних операцій, впливу на формування державної політики, посилення конкурентоспроможності членів об'єднань на вітчизняному та зарубіжному ринках, наближення без посередників до кінцевого споживача, а головне — для збільшення доходів членів об'єднань.

Відповідно до вищезазначеного основними завданнями міжпрофесійних об'єднань мають бути: розробка механізмів збалансованого попиту і пропозиції на ринку аграрних продуктів, планове виведення продукції на ринок, стабілізація цін, забезпечення гарантій процесу поставок і оплати, узгодження технологій виробництва, переробки, пакування та продажу кінцевої продукції.

Отже, в основі взаємовідносин переробної промисловості і сільськогосподарських товаровиробників повинен стати закінчений виробничий процес по вирощуванню сільськогосподарських культур, їх переробці і доведенню до споживача кінцевої продукції з мінімальними витратами для усіх учасників даного виробничого процесу. При цьому вирішальну роль у забезпеченні сприятливих умов господарювання повинна відігравати держава за рахунок виважених заходів регулювання ринку.

Вдосконалення як економічних взаємовідносин із сільськогосподарськими виробниками, так і підвищення ефективності функціонування переробної промисловості в цілому вимагає впровадження ефективною маркетинговою політики.

Впровадження маркетингу у виробничу діяльність галузі вимагає здійснення певних організаційних змін в структурі підприємства. На сучасному етапі розвитку основну увагу маркетинговим службам сільськогосподарських підприємств, на нашу думку, слід приділяти інформаційним потокам. Доступ до оперативної та достовірної інформації комерційного, науково-технічного та нормативно-правового характеру дозволить сільськогосподарським підприємствам об'єктивно оцінювати ситуацію на ринку і за результатами її аналізу приймати ефективні господарські рішення. Існуюча система збору і розповсюдження інформації не відповідає динамічним процесам, що відбуваються на сучасному етапі розвитку України. Поява на ринку нових формувань виробничого і комерційного спрямування вимагає доступності інформації про кон'юнктуру ринку для стимулювання конкуренції серед підприємств різних форм власності. У зв'язку з цим основний потік оперативної інформації повинен спрямуватись у сферу виробництва, де прийма-

ються основні господарські рішення, а інформаційні потоки в державні органи управління сприятимуть об'єктивній оцінці ринкової ситуації, аналіз якої дає підстави для здійснення обґрунтованих заходів щодо державного регулювання сільськогосподарського і продовольчого ринків через економічні механізми впливу.

Таким чином, інформація сприяє: прийняттю рішень щодо процесу планування виробництва продукції, а відповідно впливає на рівень виробництва; підвищенню прибутковості підприємств; приготуванню товару до реалізації за вимогами споживачів; постачанню сировини та засобів виробництва; виборі покупця тощо.

Орієнтація на споживача, що є одним з найважливіших принципів маркетингу, передбачає не тільки врахування основних мотивів придбання товару, але й вияву мотивації конкретних типів споживачів, тобто чинників, що формують попит на продукцію сільськогосподарських підприємств, до яких слід віднести: розміри грошових доходів населення; рівень роздрібних цін на вироби; якість та асортимент продукції; споживчі звички населення, що зумовлені національно-історичними та іншими особливостями.

Вищою формою маркетингової діяльності є маркетинговий моніторинг, який, до речі, практично відсутній на підприємствах. Надзвичайна актуальність щодо формування системи маркетингового моніторингу зумовлена тим фактом, що аналіз попиту та пропозиції на ринку здійснюється тільки в збутовій діяльності й не охоплює процесу сільськогосподарського виробництва. На сьогодні відсутній міжгалузевий обмін маркетинговою інформацією, і, перш за все, між виробниками основної сировини і переробними заводами, тоді як маркетинговий моніторинг повинен мати міжгалузевий характер і сприяти поліпшенню взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами.

Становлення маркетингового моніторингу за умов зростаючої конкуренції в сільському господарстві повинно бути спрямоване на: поліпшення якості продукції задля задоволення потреб споживачів; підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств; рекламне забезпечення збуту продукції; всебічний розвиток галузі шляхом встановлення тісних взаємозв'язків з переробними підприємствами тощо.

Система моніторингу ринку має забезпечити пошук, збір, класифікацію, обробку та видачу оперативної інформації про надлишок і

дефіцит виробів на ринку, оцінити потребу за асортиментом, оцінити попит населення та спрогнозувати структуру обсягу та асортименту сільськогосподарської продукції на перспективу.

Маркетинг та моніторинг ринку виробів є необхідною та вкрай важливою складовою ринкового управління сільськогосподарськими підприємствами. Найважливішими завданнями управління розвитком підприємств за цих умов є: вивчення кон'юнктури і потреб ринку продукції, яка виробляється; прогнозування динаміки попиту і пропозиції на продукцію, що виробляється; посиленна увага інформаційним потокам щодо процесу виробництва та ціноутворення; визначення можливостей використання досягнень науково-технічного прогресу; оцінка резервів підвищення ефективності виробництва.

Також важливим напрямом подальшого розвитку України в цілому, має стати підвищення та наближення її рівня до вимог СОТ та інтеграції у світове середовище. Лібералізація торговельних режимів, які передбачені умовами СОТ, матиме для вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції як переваги, так і певні ризики.

До переваг, на нашу думку, можна віднести відкритість країн-членів СОТ, поступове поширення на вітчизняний ринок міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо. Вступ до СОТ сприяє розвитку та прискореному реформуванню ринкової інфраструктури в аграрному секторі економіки на всіх стадіях виробництва продукції.

Для вітчизняних товаровиробників вступ до СОТ дає можливість збільшити прибутки за рахунок збільшення рівня виробництва продукції та її реалізацією на зовнішніх ринках, отримати широкий доступ до іноземних інвестицій, збільшити доходи за рахунок можливої підвищення цін на внутрішньому ринку (наближення їх до світового рівня), зростання експорту товарів тощо.

Позитивні наслідки від вступу до СОТ очікуються і для споживачів. Так, лібералізація торгівлі зумовить розширення асортименту та якості пропонованих на ринку продовольчих товарів, можна очікувати певного зниження цін за рахунок конкуренції між іноземними та вітчизняними товаровиробниками, споживачі також можуть отримати доступ до більш високооплачуваної праці.

Основним ризиком від набуття членства у СОТ стане поступове зменшення рівня захисту вітчизняного товаровиробника з боку дер-

жави. Інтеграція вітчизняного аграрного ринку в цілому у світове господарство передбачає трансформацію системи його державної підтримки. Заходи щодо державної підтримки аграрного сектора повинні орієнтуватись на вимоги СОТ, зокрема: відсутність або мінімальний вплив на торгівлю, виробництво, процес ціноутворення; фінансування через урядові програми (бюджетні), а не за рахунок коштів споживачів продукції тощо.

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 р., призвело до історичних змін для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність.

Європейська політика сусідства відкриває для України нові перспективи для партнерства, економічної інтеграції та співробітництва: підтримка в адаптації законодавства до норм та стандартів ЄС, що дасть можливість підвищити рівень конкурентоспроможності всіх галузей економіки і сільського господарства зокрема; поглиблення торговельних і економічних відносин; збільшення фінансової підтримки на розвиток тих галузей економіки, які збанкрутували або знаходяться в тяжкому фінансовому стані; можливість участі у певних програмах Співтовариства, що сприятиме розвитку культурних, освітніх, технічних, наукових зв'язків, а також зв'язків у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Угоди про партнерство та співробітництво як основа співробітництва України та ЄС сприятимуть подальшій економічній інтеграції на основі ухвалення та реалізації економічних та торговельних норм та правил, що сприятимуть посиленню торгівлі, інвестування та економічного зростання, шляхом створення повністю функціонуючої ринкової економіки, включаючи ціноутворення, контроль за державною допомогою, законодавче середовище, що забезпечує чесну конкуренцію між суб'єктами господарювання.

Відповідно до вищезазначеного для підвищення рівня розвитку ринку сільськогосподарських продуктів повинна здійснюватись відповідна регіональна політика держави, що має бути спрямована на комплексне вирішення соціально-економічних та екологічних проблем специфічних для кожного регіону.

У регіонах є серйозні проблеми, спричинені сформованою в попередній період недосконалою структурою виробництва, а відповідно —

нераціональним використанням ресурсного потенціалу, відсутністю ринкової інфраструктури тощо. Тому виникає необхідність втручання держави не тільки у процес ціноутворення, а і у виконання наступних функцій: забезпечення правового і соціального середовища щодо ефективного функціонування аграрного ринку в цілому; підтримка та стимулювання вільної конкуренції між виробниками усіх ланок АПК; перерозподіл ресурсів на всіх стадіях виробництва та переробки; здійснення ефективно зовнішньоекономічної політики на сировинному ринку тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, запорукою успішного розвитку сільськогосподарських підприємств є здійснення заходів комплексного характеру, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку всіх сфер АПК та узгодження взаємодії між ними. Умовою докорінних перетворень повинні бути досконалі ринкові відносини, у становленні й розвитку яких основну регулюючу роль повинна відігравати держава шляхом створення юридичних, економічних та організаційних передумов ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Демчук Л.А. Нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. — 2004. — № 2. — С. 56—61.
  2. Лігоненко Л.П. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с.
  3. Нужна О.А. Оптимізація структури основних і оборотних засобів як важливий чинник забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств // Економіка АПК. — 2005. — № 7. — С. 94—99.
  4. Романова Л.В. Управління підприємницькою діяльністю: навчальний посібник. — К.: ЦНА, 2006. — 240 с.
  5. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 288 с.
  6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3-х томах / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Квасюка — К.: Фенікс. 2007. — С. 243—257. — Т. 3. Конкурентоспроможність української економіки.
- Стаття надійшла до редакції 12.10.2009 р.*